

ДИХОТОМІЯ "ІДЕАЛІЗМ – РЕАЛІЗМ" У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Проаналізовано семантику термінів "ідеалізм" та "реалізм" та способи їх вживання британськими соціогуманітаріями у першій половині ХХ ст.

The article analyzes semantic of words idealism and realism and modes of using them by British humanitarians during first half of XX century.

Вступ

На початку ХХІ ст. в умовах епістемологічного перевороту прослідковується прагнення у межах гуманітарних наук здійснити комплексні історичні огляди тієї чи іншої наукової дисципліни, що сприяє її кращому розумінню. Надзвичайна популярність неореалізму, неолібералізму, неофункціоналізму та інших напрямків у межах західної соціогуманітаристики змушує науковців з метою осмислення цих понять шукати відповіді у минулому [19, с.410]. Основний базис для цих напрямків був закладений по закінченні Першої світової війни у англо-саксонських країнах так званими новими лібералами або ідеалістами з однієї сторони, та прихильниками політичного реалізму – з іншої.

Як відомо, у міжвоєнний період так званий ідеалізм (або ліберальний інтернаціоналізм) виступав у дихотомії до політичного реалізму щодо поглядів на природу та історію міжнаціональних відносин. Так, представники ідеалізму (Н. Енджелл, А. Ціммерн, Л. Вульф та ін.) вважали, що такі складові історії сучасності, як інтернаціоналізація, інституціоналізація, гуманізація та принцип взаємозалежності є необхідними інструментами в руках людини на шляху до загального прогресу. На противагу їм прихильники реалізму (Е. Карр, Р. Нібур, Г. Моргентау) вважали, що мораль є похідною від поняття сили, а, отже, міжнародна система не є ідеальною. Хоча як ідеалістична, так і реалістична традиції зародилися ще з часів античності, однак ці поняття з точки зору науковості зародилися на початку ХХ ст., коли нові глобалізаційні процеси привернули увагу англо-саксонських інтелектуалів.

Попри наявність великої кількості наукової літератури, присвяченої аналізу дихотомії "ідеалізм – реалізм" [12, 10], цією проблемою власне дисциплінарні історіографи зацікавилися відносно недавно. У цьому контексті варто відзначити перші історіографічні огляди на дану тематику Л. Ашворта "Чи дійсно відбулися дебати між ідеалістами та реалістами?", П. Вілсона "Міф із приводу перших дебатів", Д. Вігнешварана та Дж. Кірка "Перші великі дебати у міжнародних відносинах: контекст та традиція", які однак не висвітлюють семантику понять "реалізм" та "ідеалізм" у контексті розвитку суспільствознавчих студій. Саме тому дана стаття націлена на розгляд цієї проблеми.

Семантика понять "ідеалізм" та "реалізм"

Доречно згадати, що першими термінами, що використовувалися британськими інтелектуалами, були найбільш вживані дотепер "ідеалізм", "лібералізм", "ліберальний інтернаціоналізм", "прогресивізм", "пост-1918", а також "реалізм", "маккіавелізм", "пре-1914" тощо. Як відмітив дослідник Л. Ешворт, термінологія використовувалася диференційовано як колись, так і тепер [2, с.17]. Це призвело, на думку іншого дослідника Д. Лонга, до значного перевантаження дослідницького поля численними лейбелами, категоріями, неологізмами тощо [14, с.3].

Слід відзначити, що на початку ХХ ст. поняття "ідеалізм" було невіддільним від поняття "лібералізм". Це

дало можливість деяким науковцям ввести у науковий дискурс термін "ідеалістичний лібералізм" [16, с.25]. Так, по закінченні англо-бурської війни у Британії з'явився новий радикалізм, або "новий лібералізм" [20, с.66]. Для міжвоєнного періоду значною мірою лібералізм асоціювався із висловлюванням, приписуваного французькому мислителю А. Тібадьє, слова якого повторював британець Г. Ласкі: "Хто говорить про лібералізм, той має на увазі плюралізм" [21, с.107]. Своєрідним підсумком наукового дискурсу між європейськими гуманітаріями міжвоєнного періоду щодо сутності цього поняття може бути визначення, яке запропонував у 1938 р. представник ліберально-ідеалістичного напрямку Дж. Мюррей, згідно з яким лібералізм був "не доктрина; це дух чи стан думки" [17, с.33].

На початку ХХ ст. також зароджуються поняття "новий лібералізм", "ліберальний інтернаціоналізм", прихильники яких намагалися відокремити себе від вікторіанської ліберальної традиції ХІХ ст. Епітет "новий" у даному випадку означає трансформацію вікторіанської ліберальної ідеології і рух до соціалізму та радикалізму. З цього приводу висловився К.-П. Сік, за яким "нові ліберали" наголошували на зміні традиційних підходів при вирішенні суспільно значимих проблем. Що стосується поняття "ліберальний інтернаціоналізм", то К.-П. Сік говорить про нього, як "один з елементів... відродженого нового лібералізму" [21, с.106].

По відношенню до терміну "ідеалізм" можна відзначити, що частота його згадування зростає співзвучно зі становленням політичного реалізму, як напрямку в історії та теорії міжнародних відносин. Як відзначив Т. Саркка, британський ідеалізм може бути осмислений, як один з елементів прогресивного руху у ідеології, філософії, економіці, науці та політиці у Британії кінця ХІХ – поч. ХХ ст., який створював сприятливу атмосферу у дослідженні соціальних проблем [20, с.67]. Цікаво, що голова лейбористської партії Великої Британії Р. Макдональд у своєму огляді соціалістичного руху у 1911 р. використовує терміни "ідеалізм" і "лібералізм" з метою опису тих політичних поглядів, які, на його переконання, є позитивними і прогресивними [15, с.9].

Схожа інтерпретація цього терміну пізніше була застосована Президентом США Т. Вудро-Вільсоном, який часто при характеристиці зовнішньої політики США називав її ідеалістичною. В даному випадку бути ідеалістом – означало мислити в межах поставленої мети заради загального блага. В обох випадках ідеалізм вживається як термін широкого вжитку, а не як парадигма. Однак подібні позитивні забарвлення ідеалізму доволі часто чергувалися з іншими способами використаннями цього терміну, коли прагнули наголосити на применшенні чи недооцінці певного явища. Так, у 1917 р. Л. Вульф скаржився, що термін "утопізм" вживався опонентами будь-якої реформи з метою дискредитації змін: "Усе є утопічним, допоки воно вводиться в обіг" [26, с.58].

Пацифістські ідеї британського ідеалізму неминуче ставали у опозицію до макіавелізму, як однієї із течій у політичній філософії, яка у міжвоєнний період стала основою для зародження політичного реалізму. Конце-

пція "макіавелізму" була піддана аналізу у першій третині ХХ ст. Г. Дікінсоном. Хоча, за його словами, цій доктрині надав нового поштовху О. фон Бісмарк, однак її коріння сягають глибше, до часів творення незалежних держав [9, с.49]. Для Г. Л. Дікінсона "макіавелізм" був "трансляцією ідеї міжнародної анархії" [9, с.40] і пропонував спеціальну модель поведінки в умовах нестабільності. Для Дж. Гобсона ця доктрина підсумовувала усе, що він дослідив у сучасних міжнародних відносинах. Він вважав її продуктом імперіалізму "із її природними прихильниками – мілітаризмом, олігархією, бюрократією, концентрацією капіталу та жорстокими коливаннями торгівлі" [13, с.40].

Доволі часто на протязі міжвоєнного періоду термін "ідеалізм" вживався, як протиставлення терміну "реалізм". Деколи вони використовувалися для означення різних моделей знання, в інших випадках – для означення окремих груп. Наприклад, у 1923 р. Г. Брейлсфорд використовував назви "реалізм" та "ліберальний ідеалізм" для виокремлення двох груп прихильників Першої світової війни. При цьому, зараховуючи себе до табору ідеалістів, Г. Брейлсфорд стверджує, що це "ми, хто відчуває огиду до імперіалізму та вірить у ідеал Ліги..." [5, с.167], а потім у своїй критиці Версальського мирного договору 1919 р., цей інтелектуал зазначає, що "не непохитна логіка ідеалізму, що призвела до повного врегулювання конфлікту, а страх і амбіції реалізму... спричинили ці жадливі зміни" [5, с.32]. В межах даної аналогії ідеалісти висвітлюються як специфічна група, що не мала впливу на конструювання умов мирного договору з Німеччиною у Версалі у 1919 р. У 1924 р. А. Ціммерн, повертаючись до позитивної дефініції Р. Макдональда, переконливо писав про "фундаментальний ідеалізм" британців, а місяцем раніше Дж. Гобсон бачив надію для міжнародної кооперації у відродженні ідеалізму у США.

Загалом, на протязі 1920-х років відзначається невисокий рівень вживання терміну "ідеалізм", при чому лише у тих випадках, коли той чи інший аналітик прагнув позначити специфічність політики, а не наукової парадигми. Широку транскрипцію цього поняття ми знаходимо у представників правих політичних течій. Так, відомий на той час представник консервативної партії Ф. Сміт під час урочистої лекції, читаної у листопаді 1923 р. в університеті Глазго, дав визначення ідеалізму у трьох напрямках:

- Іntenція, яка змушує індивіда чи групу людей пристосовуватися до загальних моделей поведінки;
- Філософський погляд, який під час інтерпретації за основу бере не факти, а ідеї;
- Школа (без визначення персонального складу), що є контраверсійною до школи політичного реалізму.

Реалізм, за Ф. Смітом, головним чином побудований на розумінні статичної людської природи, як такої, що можна пізнати [22, с.208-210]. Ф. Сміт підводить свій аналіз до висновку, в якому він стає на захист того, що він бачить альтернативою політиці ідеалізму: "шлях до нашого імперського майбутнього" [5, с.216]. Таким чином, він визначив ідеалізм, як вразливий інтелектуальний напрямок у західноєвропейській соціогуманітаристичі.

Після 1931 р., у зв'язку з початком опозиційних настроїв серед британського академічного загалу по відношенню до зростаючих тоталітарних рухів, термін "ідеалізм" почали вживати у ширшому спектрі без відповідного на це обґрунтування. Наприклад, у 1933 р. на фоні послаблення ефективності Ліги Націй і зростання фашизму, соціаліст Г. Брейлсфорд пов'язував дихотомію "ідеалізм – реалізм" з питанням про усвідомлення цінності колективної безпеки у межах Ліги Націй: "Провести наступний час, розробляючи хартію Ліги, направ-

лену проти війни – означатиме показати слабкість реалізму" [4, с.285]. Роком пізніше Дж. Мюррей у своєму посланні у 1934 р. до учасників конференції з вивчення міжнародних відносин у Парижі став з ідеалістичних позицій на шлях засудження реалістичних ідей.

Початок 30-их років став знаковим періодом, адже відтепер починається значна критика представників ліберально-ідеалістичного напрямку. Так, у 1932 р. американський радикальний теолог і критик Р. Нібур видав працю "Моральна людина та аморальне суспільство", в якій засудив лібералів за значне перебільшення можливості людських спільнот поводитися у тих межах, які для всіх будуть однаково моральними. Р. Нібур стверджував, що людина дійсно володіла можливістю поводитися пристойно, однак ця ймовірність перебувала у постійному конфлікті з гріховністю, набутими і агресивними звичками, присутніми у людській натурі. Ці звички у повній мірі присутні у соціумі і було б не реалістично вважати (як це робили, на думку Р. Нібура, ліберальні інтернаціоналісти), що їх можна приборкати заради побудови загальносвітового миру за допомогою таких інституцій, як Ліга Націй [18, с.32]. Якщо до початку 30-их років ліберальний інтернаціоналізм зустрічав опір лише на практиці, то відтепер була поставлена під сумнів істинність постулатів ідеалізму, як наукової парадигми у рамках суспільствознавства.

Висвітлення дихотомії "ідеалізм – реалізм" у Е. Г. Карра.

Справжній переворот у поглядах на дану проблему був спричинений виходом праці відомого британського історика Е. Карра "Двадцятилітня криза" у 1939 р., що стала своєрідним підсумком теоретичних пошуків у міжвоєнний період. В історіографії неоднозначними є погляди на критику ідеалізму та лібералізму з боку Е. Карра, що залежить найчастіше від школи, з якою себе пов'язує той чи інший дослідник. Наприклад, Дж. Мершеймер, будучи прихильником політичного реалізму, писав, що, коли Е. Карр почав писати "Двадцятилітню кризу", його мета була не виробити теорію реалізму, але здійснити критику британських (також американських) інтелектуалів за значне ігнорування ролі сили в міжнародній політиці.

В той же час прихильник ідеалізму А. Осіандер відзначив, що міфологізм з приводу так званої Ідеалістичної школи, популяризований Е. Карром, був побудований на іронічних припущеннях, а тому позбавлений значущої цінності [19, с.410]. Інший історик Л. Ашворт, на підставі глибокого аналізу історіографічної ситуації, що склалася у Британії у 2-ій пол. 30-х років, дійшов висновку, що "найбільшою помилкою Е. Карра було те, що його погляди на ідеалістично-ліберальну течію відштовхуються від його підтримки процесу умиротворення, що здійснювався урядом Н. Чемберлена. З даного приводу він пише: "Оскільки він прагнув виміряти увесь масив анти-умиротворителів, то вони виокремлювалися в одну аморфну групу" [3, с. 12]. Інший дослідник Д. Лонг відзначив, що реалізм Е. Карра був наслідком його радикалізму: продукт його широко марксистської, значною мірою діалектико-матеріалістської концепції історичного процесу [23, с.310]. Загалом, можна погодитися із висновком П. Вілсона, який з даного приводу писав: "'Двадцятилітня криза'... як лише один з небагатьох класичних текстів з даної сфери, досі згадується багатьма, як визначальна праця. Спробувати досягнути поняття ідеалізму, тому, обов'язково означає повернутися до Карра" [24, с.15].

Слід зазначити, що Е. Карр для виокремлення ідеалістичної групи науковців користується терміном "уто-

пизм", протиставляючи його напрямку "реалізму", до якого його ж часто відносять інші історики. Оцінюючи методи ідеалістів, він визначає їх як генералізуючі, що є неприйнятним для дослідника. Далі наголошується, що телеологічний аспект ідеалізму був очевидний із самого початку. "Уперте бажання не допустити війну у майбутньому визначило на початковому рівні її спрямованість" [7, с.5]. При цьому, за Е. Карром, увага у представників ідеалізму цілком концентрується на кінцевій меті, яку необхідно досягнути, а критика значимості цього визнавалася як деструктивна і небажана. Утопіст або ідеаліст, згідно з цим істориком, є обов'язково волюнтаристом: він вірить у можливість радикальним чином змінити реальність, і заміну її утопією за допомогою акту бажання. На відміну від останнього реаліст аналізує наперед визначений хід подій, який він не в змоззі змінити. Тому між цими двома категоріями мислення відчутна різниця у відношенні часової спрямованості. Якщо реаліст, направляючи свою увагу у минуле, мислить у межах поняття каузальності, то утопіст фіксує свою увагу на майбутньому, мислить в критеріях креативної спонтанності [7, с.11].

Е. Карр у своїй праці при порівнянні цих двох понять вдається до використання певних аналогій. Наприклад, антитезу "утопія – реальність" він співставляє з іншою – "теорія – практика". Інша аналогія пов'язана з дихотомією "інтелектуал – бюрократ". Перші, за Е. Карром, мислять лише апіорними категоріями, останні – емпіричними.

Підсумовуючи свою оцінку, цей історик вказує, що усі адекватні людські вчинки, а тому і усі адекватні думки, мають бути побудовані на встановленому балансі між утопією і реальністю, між "вільним бажанням" і "детермінізмом". Даний умовивід був розвинутий у наступній його праці "Націоналізм і після", у якій йому найбільше імпонує лише такий спосіб мислення, який побудований на синтезі інтерпретації як реалізму, так і утопізму [6, с. 47–74].

Висновок

Загалом, більшість дослідників погоджуються із тим, що вихід праці Е. Карра "Двадцятилітня криза" ознаменував кінець "перших дебатів" між представниками реалізму та ідеалізму, у яких останні були розкритиковані через відсутність об'єктивного аналізу сучасних історичних процесів міжнародного характеру. Оскільки в американських університетах у 40 – 50-х роках популярності набув саме політичний реалізм (Г. Моргентау, Дж. Герц, К. Волтц), це зумовлювало падіння престижу ідеалістичної парадигми, яку адепти реалізму пояснювали, як контраверсійну по відношенню до власної системи теоретизації. Як відзначає Л. Ашворт, прихильники ліберального ідеалізму не змогли долучитися до на-

укової спільноти після 1945 р., що означало занепад цього напрямку у рамках суспільствознавства [2, с.18]. Їхні ж роботи залишилися в більшості невідомими серед академічного загалу, аж поки вони не були реабілітовані істориками у 1990-их роках [8, с.3].

Однак середина ХХ ст. не може вважатися періодом, коли науковий дискурс щодо питань експлікації принципів ідеалізму та реалізму у межах суспільствознавчих студій був вичерпаним. Ряд їхніх положень частково були закладені у сучасній системі міжнародних відносин та діяльності ООН, ЄС тощо [11, с.5]. У науковій сфері принципи британського ліберального ідеалізму були залучені до методологічного інструментарію у межах таких нових напрямків у рамках суспільствознавства, як функціоналізм, неолібералізм (інституціоналізм), конструктивізм тощо, що сприяло подальшому теоретичному оновленню англо-саксонського соціогуманітарного знання.

1. Ashvorth L. Did the Realist-Idealist Great Debates Really Happen / International Relations. – 2002. – V. 16, № 1. – P. 33 – 51. 2. Ashvorth L. Norman Angell's 'left turns with doubts' and the study of interwar International Relations – 19 c. – <http://reinhardmeyers.uni-muenster.de/docs>
3. Ashvorth L. Where are the idealists in interwar International Relations? // Review of International Studies. – 2006. – Т. 32, № 3. 4. Brailsford H. N. A Socialist Foreign Policy / Problems of a socialist government / edited by C. Addison. – L., 1933. 5. Brailsford H. N. After the Peace – L., 1920. 6. Carr E. H. Nationalism and after. – L., 1945. 7. Carr E. H. The Twenty year's crisis 1919 – 1939: An Introduction to the study of foreign relations. – N.-Y., 1962. 8. Ceadel M. Living the Great Illusion: Sir Norman Angell, 1872 – 1967. – L. – 472 c. 9. Dickinson G. L. The European Anarchy. – L., 1916. 10. Griffiths M. Realism, Idealism and International Politics. A Reinterpretation. – L. – N.-Y.: Routledge, 1992. – 206 c. 11. Gyllensporre D. Competing and Complementary Perspectives on the EU as a Crisis Management Actor: An Examination of the Common Security and Defence Policy through the Lenses of Idealism and Realism. Dissertation to obtain the degree of Doctor of Philosophy. – M., 2010. – 396 c. 12. Herz H. J. Idealist Internationalism and the Security Dilemma // World Politics: A Quarterly Journal of International Relations. – 1950. – V. 2, № 2. – С. 157 – 180. 13. Hobson A. J. Imperialism. A study. – L., 1902. 14. Long D. Towards a new liberal internationalism. The international theory of J. A. Hobson. – C., 1996. 15. MacDonald R. The socialist movement. – L., 1911. 16. Morefield J. Covenants without Swords. Idealist Liberalism and the Spirit of Empire. – P., 2005. 17. Murray G. Liberalism and Civilization. – N.-Y., 1938. 18. Niebuhr R. Moral Man and Immoral Society. – N.-Y., 1932. 19. Osiander A. Rereading Early Twentieth-Century IR Theory: Idealism Revisited / International Studies Quarterly. – 1998. – № 42. – P. 409 – 432. 20. Sarkka T. Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian Political Thought. – J., 2009. 21. Sick K-P. A New Idea of Europe: The Liberal Internationalism of the Nouvelle revue Francaise (1919 – 1925) // European Political Economy Review. – 2003. – V. 1, № 1. – P. 105 – 117. 22. Smith F. E. Idealism in International Politics/ The glittering prizes. A biographical study of F. E. Smith First Earl of Birkenhead/ edited by W. Camp. – L., 1960. 23. Thinkers of the Twenty Years' crisis: Interwar Idealism re-assessed/ edited Long D., and Wilson P. – C., 1995. 24. Wilson P. The myth of the 'First Great Debate'/ Eighty Years' Crisis. International Relations 1919 – 1939/ edited by T. Dunne, M. Cox Michael, K. Booth – C., 1998. 25. Vigneshvaran D., Quirk J. International relations' first great debate: Context and tradition. – C., 2004. 26. Woolf L. The Framework of Lasting Peace. – L., 1917.

Надійшла до редколегії 10.04.12

М. Георгієва, асп.

РЕФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ БОЛГАРІЇ (1946 – 1958 РР.)

Аналізується процес реалізації аграрної реформи в Болгарії в 1946 – 1958 рр. та стан розвитку сільськогосподарської кооперації, подаються факти з історії кооперативного процесу в середовищі болгарського партійного керівництва. а також наводяться факти, які свідчать про його господарську результативність. Це може послугувати для визначення основних напрямів, ідейних та організаційних засад кооперативного будівництва в аграрному секторі економіки Болгарії на сучасному етапі.

The process of agrarian reform in Bulgaria in 1946 – 1958th and state of development of agricultural cooperatives, serving facts about the history of the cooperative process among the Bulgarian party leadership and are facts that indicate its economic performance. This may serve to identify the main areas of ideological and organizational principles of the cooperative building in the agricultural sector in Bulgaria today.

В науково – теоретичному плані вивчення аграрної історії Болгарії і її окремих регіонів дають можливість виявити об'єктивні закономірності та певні особливості

його розвитку, що важливо для розуміння історичного процесу в цілому. З практичної точки зору важливість проблеми полягає у можливості використання історич-